

Razgranati kanconijer Miha Monaldija

Dragoj uspomeni profesora Frana Čale

I.

Premda je sav korpus stihova i čitav niz teorijskih radova sročio i sastavio isključivo na talijanskom jeziku, Miho (Michele) Monaldi je u rodnom Dubrovniku ostavio iznimno dubok trag. Svojim je djelom obilno zadužio znanost i pismenost jadranskoga bazena te zaslužio trajan spomen u povijesnim tokovima i duhovnim previranjima hrvatske kulture. Lagali bismo kad bismo ustvrdili kako njegovo pisanje na stranom jeziku, to jest na jeziku koji se izdvaja iz dominantne književne prakse sredine u kojoj je djelovao, ne predstavlja stanoviti hendikep u nacionalnoj nam recepciji, ali bilo bi sasvim pogrešno previdati kako je talijanski jezik, u razdoblju Monaldijeva djelovanja, bio i u dubrovačkoj sredini sredstvom gotovo svakodnevne komunikacije, a pritom, na razini znanstvenoga diskursa i trgovačke razmjene, dobrodošlim posrednikom u međunarodnom saobraćanju. Uz još uvijek djelatan i živ latinski službenih akata i crkvenih obreda, talijanski se jezik u renesansnoj i baroknoj europskoj kulturi nametnuo također kao legitiman uz idiom starih Rimljana, a sretna

je i dobrodošla okolnost i to što je Dubrovnik više nego ravnopravno sudjelovao u takvoj eruditskoj višejezičnosti, trojezičnosti, njegujući uz vlastiti, domaći govor i jezike internacionalne pismenosti.

Stanovit je manjak svakako to što nam Monaldi nije ostavio nikakvih tekstova ili pjesama i na hrvatskom jeziku, poput nekolicine inih naših autora koji su uz svoj talijanski ili latinski lirski svežanj jednako vješto – ili bolje – stihotvorili i „pučkim“ načinom (primjerice Bobaljević Glušac i Ranjina u Dubrovniku, Lucić i Hektorović s Hvara). Ipak, on je u svojim pjesmama dao dovoljno svjedočanstava kako je i poznao i pratio stvaralaštvo pisano i izvedeno na narodnome jeziku većine Dubrovčana. Njegova duboka povezanost s ostalima i prava uronjenost u duhovnu klimu i intelektualnu atmosferu šesnaestostoljetnoga Grada čine ga nemimoilaznom karikom u profiliranju raspona i dometa dubrovačkoga književnog „zlatnog vijeka“.

Prema sačuvanoj dokumentaciji preci našega pisca došli su u Dubrovnik oko 1430. godine, doselivši se iz Pesara (Marche). Bavili su se ljekarništvom i od 1454. bili su upisani u bratovštinu Antunina, koja je okupljala cehovski bliske poduzetnike. Udomaćili su se, dakle, gotovo čitavo stoljeće prije Mihova rođenja, ali su u kući jamačno održali jezik svojega podrijetla i obrazovanja. Uostalom, mnogi su došljaci iz Italije nastavili u Dubrovniku djelovati na svom jeziku, što ih nije smetalo da kao učitelji, notari i liječnici bitno pridonesu kreativnom životu grada u koji su doselili. Primjerice, humanističkom i literarnom djelatnošću dubrovačku su kulturu značajno obilježili Ciriaco d' Ancona, Giovanni Conversini (Ravenjanin), Filippo De Diversis, Lodovico Beccadelli, Camillo Camilli, Giambattista Amalteo, Nascimbene Nascimbeni i mnogi drugi.

Nemamo čvrstih podataka o Mihovu rođenju. U starijim književnim povijestima (po Serafinu Crijeviću) stajalo je da je svjetlo dana ugledao oko 1550. godine, ali je mnogo vjerojatnije da je rođen čak desetljeće prije. (Naime, na jedan njegov sonet uzvraća mu talijanski pjesnik Benedetto Varchi, koji je preminuo 1564. godine, a nije uvjerljivo da bi taj komunicirao s maloljetnikom.) Kako bilo, po svojoj formaciji Monaldi spada u drugu polovinu Cinquecenta, u zrelo razdoblje intelektualnih potencijala grada pod Srđem. Po svemu sudeći školovao se isključivo u Dubrovniku, kao i mnogi drugi protagonisti suvremenoga mu mjesnog Parnasa (poput najbližih mu, pjesnika Saba Bobaljevića Glušca i filozofa Nikole Vitova Gučetića), ali doznajemo, iz prepiske s Bobaljevićem, kako je putovao u Firencu.

Možda treba spomenuti i kuriozitet Mihove genealogije, to jest da se porodica izvorno zvala Gabrieli, a da je tek njegov stariji brat Bartul, a za njim i Miho („iz velike ljubavi prema jednome iz toga roda“), uzeo prezime Monaldi. Bliski rođak Giovanni Monaldi ostavio im je velik imetak pa su otada pripadali i bogatijem građanstvu, što je Mihu omogućilo da se bavi znanošću. Koliko znademo, on se nije ženio, zaokupljen trajno svojim i tuđim papirima. Otac im se, inače, zvao Gabriel, a majka Rosa bila je kći Miha Zuzorića. Uz spomenutoga brata naš je autor imao i dvije sestre, Anu i Dešu (Ana je ostala neudana, a Deša se 1553. udala za Marina Battitorrea). Miho ih je sve nadživio, a preminule Bartula i Dešu oplakao je odgovarajućim sonetima. Kad je pak Miho 24. veljače 1592. napustio ovaj svijet ostavši bez vlastitih potomaka, po njegovoj oporuci ostavština je 1593. pripala sinovima sestre Deše, Marinu i Gabrijelu. Zahvalni nećak Marin Battitorre odlučio je sačuvati uspomenu na poštovanoga ujaka i 1599. dao u

Veneciji (kod tiskara Altobella Salicata) objaviti u jednoj knjizi njegove glavne radove. Riječ je o filozofskim spisima „Irena ili o ljepoti“ (*Irene, ovvero della Bellezza*), „Dijalog o imovini“ (*Dialogo dell’Havere*) i „Rasprava o metafizici“ (*Compendio breve della Metafisica*) i o različitim pjesmama, okupljenima pod naslovom *Rime*. Smatra se da je Monaldi priredio još nekoliko zagubljenih spisa, ali tiskom predstavljena dionica ključna je za ocrtavanje njegova kreativnog profila i omogućuje nam da shvatimo zbog čega su ga cijenili njegovi suvremenici i zašto je mogao biti među osnivačima „Akademije složnijeh“ (*Accademia dei concordi*), zajedno s Amalteom, Bobaljevićem, Cabogom, Getaldićem i Tudiševićem.

Doista, Monaldi spada u plejadu dubrovačke kasnorenesansne pismenosti, dijeli prostor, osim sa spomenutim članovima Akademije, još i s Nikolom Nalješkovićem, Mavrom Vetranovićem, Marinom Držićem, Klementom i Dinkom Ranjinom, Cvijetom Zuzorić, Julijom i Nadom Bunić, Lukom Sorkočevićem i Mihom Menčetićem (s većinom od njih izmjenjuje i sonete). Posmrtno mu također čast iskazuju Dominko Zlatarić zanimljivim nadgrobljem (*Ovdi je ukopan Monaldi ki zadosti / po svem je svitu znan cić mnoge kriposti*) i Didacus Pyrrhus Eborensis latinskim heksametrima (*jao, / sudbina nagla Monaldija nam ote, / a u Raguzi nitko nije mu bio par*). S obzirom na to da se izražavao talijanskim jezikom nije čudno ni da je stekao nešto odjeka i na drugoj strani Jadrana, to jest uspio je uspostaviti kontakte s relativno uglednim suvremenim mu autorima kao što su Benedetto Varchi i Annibale Caro, ali njegovi stihovi nisu ušli ni u koju kolektivnu zbirku talijanskih pjesnika, za razliku od Ranjininih i Bobaljevićevih. Ipak, pet godina nakon prvotiska isti se nećak 1604. odlučio još

jednom izdati Mihovu kumulativnu knjigu, također u Veneciji i kod istoga nakladnika.

Po svemu sudeći, i iz mnogo dobrih razloga, Monaldi je stekao znatno veći ugled kao mislilac negoli kao pjesnik. Znanstvena, ili makar refleksivna, proza bila je u to vrijeme znatno rjeđa negoli poetsko izražavanje. Svoje traktate ili dijaloge stari su Dubrovčani ionako uglavnom pisali na talijanskome (Nalješković, Gučetić, Medo), pa se naš Miho prirodno ulančava u taj niz, a na planu ideja i utjecaja imao je mnogo zajedničkoga s Nikolom Vitovim Gučetićem, koji je međutim već za života uspijevaao tiskati mnoge svoje radove i nametnuti se široj pažnji, steći bolju recepciju. Međutim, činjenica je da su oni nesumnjivo prijateljevali i surađivali, te da Monaldi uzima Gučetića kao sugovornika u „Dijalogu o imovini“, vodeći razgovor s njime upravo u Gučetićevoj kući (najvjerojatnije na obiteljskom mu imanju u Trstenom). A Nikola Vitov, kao pripadnik vlasteoskoga roda, imao je posebno bogato iskustvo u upravljanju, jer je u više navrata bio biran za kneza Dubrovačke Republike, a pritom je bio odgovarajuće informiran i o klasičnim idejama i o suvremenim iskustvima.

Važno je znati kako Gučetić uvažava kolegu i idealnog suputnika, pa u njegovoj raspravi „O meteorima“ nalazimo karakterističan ulomak:

„Miho Monaldi poštovan je građanin našega Grada, čovjek velike obrazovanosti, ljubazan u ophođenju i moj prisan prijatelj. Odlikovao se ne samo u filozofiji i matematici nego i u teološkim disciplinama.“ Slično ga karakterizira, opet s prijateljskim nagnućem, Sabo Bobaljević Glušac, koji mu upućuje niz pjesama (na koje, uglavnom, dobiva uzvrat), a u jednoj od odužih satira poziva se na njegov au-

toritet mudroga čovjeka, sposobnoga da presudi u sporu. Naime, izgleda da su mnogi dvojili o Bobaljevićevoj pjesničkoj moći i vještini, a on traži podršku i objektivniji sud, jer se subjektivno razdire između samosvijesti o nadmašivanju početništva i svijesti da je izražajnošću sublimirao udarce sudbine i tegobe gluhoće. Dakle, obraća se Monaldiju: *A buduć da vas tako mudrim znadem / i prijateljem pravim, kojeg cijene, / želim da zadnji od vas sud imadem.* (prepjev Frana Čale). U jednog drugoj pjesmi Bobaljević raspravlja s istim Monaldijem o nekim gramatičkim pitanjima (o členu i rodu) smatrajući opravdanim tražiti podršku od kompetentnoga.

Evidentno su mudrost i mjerodavnost odlikovale Monaldija, pa je već među suvremenicima bio uvaženiji po erudiciji negoli po poetskim dometima. A u povijesnoj perspektivi njegova teorijska utemeljenost i europski kontekst njegova mišljenja postali su poticajnim za sustavnije razmatranje, za uklapanje njegovih (tipološki platonističkih) dijaloga u renesansni misaoni obzor na razmeđu tradicije i inovacije, a u duhu „humanističkog neoaristotelizma“. Stoga noviji pristupi Monaldiju započinju vrednovanjem njegova prinosa specijalističkim disciplinama, najprije pedagogiji (Vicko Adamović) i estetici (Franjo Jelašić), a potom, možda najpodrobnije, glazbenoj teoriji (Stanislav Tuksar, Miho Demović, Ennio Stipčević i Ivano Cavallini).

Ne podcjenjujući prinos Franje Jelašića, koji je u opsežnoj raspravi „Miho Monaldi: Irena ili o ljepoti“ sustavno izložio građu najreprezentativnijega djela našega spisatelja i postavio je u suodnos ne samo s paralelnim mu i onodobnim sličnim ostvarenjima nego i s nekim nama bližim idejnim svjetovima (primjerice Schopenhauera i Hartmanna),

najcjelovitiji i najmeritorniji prikaz opusa kojim se bavimo naći ćemo u monografiji Ljerke Schiffler Premec: „Miho Monaldi, ličnost i djelo“, objavljenoj u Zagrebu 1984. godine. Ista je autorica bila nakanila predstaviti i izbor iz Monaldijeva djela, ali do toga izdanja, nažalost, nije nikada došlo.

Slijedom njezinih istraživanja i tumačenja naznačit ćemo barem osnovna svojstva Monaldijevih teorijskih spisa. Za „Raspravu o metafizici“ doznat ćemo kako je to pokušaj utemeljenja ontologije i traženja načela po kojima se „najviša od svih znanosti“ uspostavlja. Predmet metafizike kao znanosti su „apstraktne supstancije, a prva među njima je bog... princip svega znanja i od njega dolazi prva najviša istina“. Ovakvo razmišljanje suvremena nam filozofkinja tumači kao „napor teologiziranja Aristotela“. Međutim u Monaldijevu shvaćanju bića („Prvo je svojstvo bića da ono na neki način jest Jedno i da se Jedno i Biće izmjenjuju, tako da ono što jest Jedno jest Biće, a ono što je Biće jest Jedno“) nesumnjivo se nalaze i plotinovski talozi.

Spomenuli smo „Dijalog o imovini“ kao spis u kojemu razgovaraju Monaldi i Gučetić, a koji se odvija u ambijentu drugospomenutoga, po svemu sudeći u renesansnom ljetnikovcu u Trstenom. Predmet raspravljanja također je u skladu s okolinom, jer teza o imovini zalaže se za njezino uspješno korištenje, a čemu bi služila pripitomljena priroda ladanja kad ne bi poticala uživanje izvan gradskog poslovnog života i pritom stimulirala slobodnu intelektualnu aktivnost. Ali Monaldijevo shvaćanje imovine nadmašuje postavke hedonizma (i izlazi izvan okvira „imanja“ na kojemu se raspravlja), jer po njemu imovina treba služiti i za opće dobro. Monaldi primjerice tvrdi da svi koji žive u gradu imaju pravo smatrati ga svojim i sudjelovati u njegovim

prednostima. Spis na neki način pripada i društvenoj, pa i ekonomskoj teoriji, koja je u Dubrovniku imala duboke empirijske temelje i dugotrajnu provjeru.

Najveći i najvažniji Monaldijev prinos estetičke je naravi, a „Irena ili o ljepoti“ traktat je na razini suvremenih ideja, ili, možda bolje rečeno, humanističkih eruditsko-eklektičkih eksplikacija. Arkadijski ugođaj u kojemu dijalogiziraju Panfil i Irena sam je po sebi dobar uvod u razmatranje ljepote, a *locus amoenus*, sređena priroda poput vrta nadahnjuje sugovornike simboličkih imena (Panfil znači „ljubav prema svemu“, Irena pak „mir, spokoj“). O njihovu susretu izvještava nas posrednik, jer Monaldi prepričava izvještaj jednoga prijatelja, što razgovoru daje dimenziju veće općenitosti, da ne kažemo objektivnosti, a sam opis ladanjskog življenja i sredozemnoga krajolika vrlo je plastičan i odgovara kulturnom značenju dubrovačkih ljetnikovaca.

Knjiga je podijeljena na deset dijaloga, po uzoru na Platonovu *Državu*. Sudeći prema predgovoru, tu je podjelu načinio izdavač, piščev nećak Marino Battitorre, ali slijedeći logiku autora, koji u prvoj polovici teksta raspravlja o bivstvu pojma i problema stavljenog u naslov (što je ljepota i kako se ona dijeli), a u drugoj o predmetima i načinima (gdje i kako se ljepota javlja). Monaldi će se podjednako baviti jednostavnom ljepotom, koju karakteriziraju jasnoća i veličina, kao i onom složenom, obilježenom razmjerjem i suglasjem, skladom dijelova. Dakle, otprve naglašava svojstva kao što su red, proporcija, simetrija, harmonija i svrhovitost što pripadaju i prirodnoj i ljudskoj ljepoti. Sustavno zatim hvali moralnu ljepotu (pravednost, umjerenost, hrabrost i razboritost), a ništa manje i intelektualnu (koja se očituje u znanju i mudrosti), uz posebno vrednovanje djelatnih umijeća (retorike, pjesništva, glazbe). Konačno se

odaje razmatranju nebeskih i andeoskih vrlina da bi završio s apologijom božanske ljepote (prve ljepote od koje sve proizlazi), koja je identična dobroti i istini te uvjet opće sreće.

Razgovor se, kao i kod Platona, odvija pod platanom, a započinje upravo prividnim paradoksom jer je to drvo, iako lijepo, naizgled beskorisno, nesvrhovito. Tu primjedbu stavlja Irena, a Panfil, isprva zbunjen nepoklapanjem ljepote i svrhe, ulazi u raspravu s traženjem načela po kojima bi mogao objasniti cjelinu, te nalazi rješenje u emanaciji božanskoga, to jest sudjelovanja pojedinačnog lijepoga u jedinstvu kroz vrhovnu ljepotu Božjeg bića, u korelaciji i slojevitom stupnjevanju različitih razina. Odnos mikrokozmosa i makrokozmosa temelji se na načelu broja i mjere, pa empirijski ostvarenu ljepotu Monaldi nalazi posebno u matematici i glazbi, a potom u retorici, pjesništvu i umjetnosti (zasnovanima na ritmu i skladu), zaključujući: „za čitav ovaj svijet, stvoren s toliko ljepote, može se reći da je glazba.“

Osim dominantnih platonovsko-plotinovskih poticaja, u Monaldija ima ne manje i aristotelovskih pobuda, a teško je reći na koga bi se od (nešto starijih) suvremenika ugledao. Jelašić je proučavao moguće odnose sa sličnim djelima Leona Ebreja, Maria Equicole, Pietra Bemba, Nicole Franca i Giuseppea Betussija, ne nalazeći određenijih utjecaja. Stanovit je kuriozitet da u dijalogu *Ragionamento d' amore* Francesca Sansovina imamo Panfila kao sugovornika te da u „Dijalogu“ Tullije d' Aragona izravno sudjeluje Benedetto Varchi (s kojim se naš autor dopisivao). Nedvojbeno je Monaldi platio dug duhu vremena i univerzalnim tokovima, ali je pritom ne samo posvjedočio receptivnu snagu dubrovačke sredine nego i autentično predstavio domaću „kulturu ladanja“.